

กิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนต้นน้ำ คลองป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง

Suitable Creative Tourism Activities for Upstream Community, Pha Payom Canal, Phattalung Province

เดือนตา ร่าหมาน^{1*} ต่วนนุรฮัน กูบาหา² กาญจนา อ่อซ่าย² และปรียาลักษณ์ โคนองบัว¹
Tueanta Ramarn^{1*}, Tuannurahan Kubaha², Kanjana Ohsay² and Preeyalak Konongbua¹

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง งานวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยการคัดเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และทดลองกิจกรรมแก่นักท่องเที่ยวจำนวน 30 คน ผลการศึกษพบว่า กิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มี 3 รูปแบบ คือ 1) เส้นทางเดินธรรมชาติ กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ การเดินป่าและชมความงามตามธรรมชาติของป่าต้นน้ำ 2) การสาธิตให้ความรู้ กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ สาธิตให้ความรู้วิถีชีวิตอินทรีย์ วิธีการเลี้ยงผึ้งโพรงและชันโรง สาธิตและฝึกทำเครื่องจักสาน และ 3) การท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ ชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนต้นน้ำ จากการทดลองนำนักท่องเที่ยวไปทดลองกิจกรรมการท่องเที่ยวพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในกิจกรรมท่องเที่ยวในระดับดีมาก ผลการศึกษาจากงานวิจัยครั้งนี้ชุมชนนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมท่องเที่ยว คลองป่าพะยอม ชุมชนต้นน้ำ

Abstract

The purpose of this research is to study the suitable activities of the creative tourism in the upstream community, Pha payom canal, Phattalung province. We used a mixed method research; qualitative, quantitative and participatory action research (PAR). Suitable activities were selected and tested for tourism. The results show that selected creative tourism activities were divided into 3 types; 1) natural resources including activity such as trekking; 2) the demonstration tourism include demonstration of knowledge in the process and production of organic farm and culturing of bee and stingless bee and 3) the learning of lifestyle and culture of the community. The result from testing of 30 tourists shows that those creative activities are suitable for them. These results are using for community planning as well.

Keywords: Creative Truism, Truism Activity, Phapayom Canal, Upstream Community

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศไทย โดยในปี 2556 ความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของไทยอยู่ในอันดับที่ 43 จาก 140 ประเทศทั่วโลก หรืออันดับ 9 จาก 25 ประเทศในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก [1]

¹ อ.ดร., สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง 93210

² นิสิตปริญญาโท, สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง 93210

¹ Lecturer, Dr., Biology Department, Faculty of Science, Thaksin University, Phattalung, 93210

² Mater Degree Students, Biology Department, Faculty of Science, Thaksin University, Phattalung, 93210

* Corresponding author: Tel.: 074-609600. E-mail address: tuantar@yahoo.com

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในปัจจุบัน มีรูปแบบการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ รูปแบบการท่องเที่ยวตามแนวคิดขององค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) ประกอบด้วย การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) และการท่องเที่ยวตามความสนใจ (Special Interest Tourism) [2] นอกจากนี้ ยังมีการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นอีก ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecological Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agricultural Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ ที่เริ่มเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ.2542 โดยได้รับแรงบันดาลใจจากความมั่งคั่งของวัฒนธรรมในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความผูกพัน (Engaged) ของนักท่องเที่ยว (Guest) กับผู้ถูกท่องเที่ยว (Host) ส่งเสริมการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ผ่านประสบการณ์ที่มาจากการเรียนรู้ในพื้นที่ท่องเที่ยว (Authentic-active Participation) ซึ่งรูปแบบและลักษณะของการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ จะเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพการสร้างสรรคของตนไปร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความจดจำและประทับใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ของการท่องเที่ยว (Understanding Specific Cultural of the Place) [3] เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีโอกาสในการจัดการการท่องเที่ยว ตัวอย่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น การเรียนภาษาท้องถิ่น การวาดภาพ การแกะสลักและการทำอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น [4] จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีการพัฒนามาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวเป็นเพียงผู้รับ (Passive) ทำให้โดยการมองดูวิถีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านสายตาหรือการเยี่ยมชมและการซื้อของที่ระลึก แต่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นักท่องเที่ยวจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมได้โดยผ่านประสบการณ์การท่องเที่ยว (Active) [5]

การคัดเลือกกิจกรรมให้สอดคล้องกับหลักการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีหลักการจัดการ 4 ประการด้วยกัน คือ 1) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการจัดการกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์เชิงสร้างสรรค์เกี่ยวกับอาหารที่มีในชุมชนประกอบกับการบรรยายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว 2) ด้านคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ควรจัดกิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน เป็นกิจกรรมที่สามารถเผยแพร่ได้ตามแนวทางของชุมชนเองและควรเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจ และ 3) ด้านประสบการณ์ตรงกับเจ้าของวัฒนธรรม ควรจัดตั้งกลุ่มรับผิดชอบโดยตรงจากการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อดำเนินการภายใต้แผนงานที่ชัดเจนที่มีกรอบระยะเวลา งบประมาณ กระบวนการให้บริการ นอกจากนี้ ควรวางแผนและแสดงศักยภาพของชุมชนให้สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ในระยะเริ่มต้น เช่น การจัดบ้านพักเป็นโฮมสเตย์ การจัดทำของที่ระลึก รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ [6] นอกจากนี้ ในการคัดเลือกกิจกรรมหรือพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ต้องคำนึงถึงจุดประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย โดยวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาจิตสำนึกและความเข้าใจของนักท่องเที่ยวในการทำคุณประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ 2) เพิ่มพูนประสบการณ์ที่มีคุณค่าสูงให้แก่นักท่องเที่ยว 3) เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนที่แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ และ 4) เพื่อดูแลรักษาและคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมของการท่องเที่ยว [7]

ลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ประกอบด้วย 6 ประการ คือ 1) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เพิ่มทักษะให้นักท่องเที่ยว การพัฒนาทักษะของนักท่องเที่ยวสามารถเกิดได้จากการที่นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การทอผ้า 2) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีสินค้าหลัก คือ ทักษะและประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว ประสบการณ์จะกลายเป็นสินค้า เช่น ประสบการณ์ทางด้านดนตรีพื้นเมือง 3) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากการขายทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องได้สู่ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้ เปลี่ยนจากการขายสินค้าที่เป็นวัตถุไปสู่การขายสินค้าที่เรียกว่า ประสบการณ์ 4) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากสินค้าที่เป็นวัฒนธรรมระดับสูงไปสู่สินค้าที่เป็นวัฒนธรรมประจำวัน เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ สัมผัสถึงความเป็นท้องถิ่นและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น 5) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง และ 6) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นแตกต่างกันด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวต้องการประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่มีความแตกต่างกัน เช่น ท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นด้านการทำอาหารได้พัฒนาจุดนี้มาเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยจัดกิจกรรมการสอนทำอาหารและวิธีการปรุงอาหาร เป็นต้น [5]

ในปัจจุบันนี้ จังหวัดพัทลุงมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวและมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในหลายพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอยู่อย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอมเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากมีทุนทางทรัพยากร สังคมและชุมชนดี ชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอมเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านบางหล่อ ต.เกาะเต่า อ.ป่าพะยอม จ.พัทลุง มีพื้นที่ประมาณ 125.24 ตารางกิโลเมตร สภาพเป็นพื้นที่เป็นที่ราบสูงบริเวณเทือกเขาบรรทัด ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บ้านบางหล่อเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้และแหล่งน้ำ นอกจากนี้ ยังมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นของชุมชนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ ทำให้ชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาพื้นที่บริเวณต้นน้ำคลองป่าพะยอมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ทางชุมชนยังขาดข้อมูลและกระบวนการในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมที่เหมาะสมในการส่งเสริมเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำป่าพะยอมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป โดยจะใช้ข้อมูลและกิจกรรมที่ได้จากงานวิจัยไปใช้ในการวางแผนการดำเนินงานของชุมชนต่อไป

วิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อศึกษากิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม โดยมีขอบเขตของงานวิจัยด้านพื้นที่ในการการวิจัยครั้งนี้เป็นพื้นที่ หมู่ 3 ต.เกาะเต่า อ.ป่าพะยอม จ.พัทลุง และระยะเวลาทำการวิจัย ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2560-28 กุมภาพันธ์ 2561

วิธีดำเนินการวิจัย สืบหาข้อมูลภาคสนามจากผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน นำข้อมูลมาสังเคราะห์ จัดเวทีชุมชนเพื่อยืนยันข้อมูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และคัดเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และทดลองกิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือกแก่นักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน และทำการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยใช้แบบสอบถาม แบ่งระยะเวลาในการทำวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ด้วยกันคือ 1) ศึกษาบริบทชุมชนและทุนชุมชน 2) คัดเลือกกิจกรรมต้นแบบ และ 3) การทดลองกิจกรรมท่องเที่ยว

1. ศึกษาบริบทชุมชนและทุนชุมชน

- ศึกษาสภาพปัจจุบันในชุมชนด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ตัวแทนประชาชนผู้ที่สนใจ ซึ่งได้รับการคัดเลือกแบบสโนว์บอล รวมทั้งสิ้น 32 คน
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-Deep Interview) และการจัดเวทีประชาคม
- การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการอุปนัยและนำเสนอเป็นความเรียงประกอบการเสนอข้อมูลสำคัญ

2. คัดเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

- คัดเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมเป็นต้นแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยการประชุมเพื่อคัดเลือกกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่ได้จากการศึกษามาจัดทำกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่สะท้อนอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมชุมชนคนต้นน้ำคลองป่าพะยอมและจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนคนต้นน้ำคลองป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ การสนทนากลุ่ม
- การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการอุปนัยและนำเสนอเป็นความเรียงประกอบการนำเสนอข้อมูลสำคัญ

3. การทดลองกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

- การตรวจสอบต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่สะท้อนอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมชุมชนคนต้นน้ำ คลองป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ด้วยการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน และสอบถามความพึงพอใจ
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถามมีรายละเอียดเกี่ยวกับความเหมาะสมของกิจกรรมในประเด็นต่าง ๆ เช่น เวลา อายุของผู้ทำกิจกรรม และรูปแบบของกิจกรรม เป็นต้น
- การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีอุปนัยและนำเสนอเป็นความเรียงประกอบข้อมูลสำคัญ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาประกอบด้วย 3 ส่วน คือ บริบทชุมชนและทุนชุมชน การคัดเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการทดลองกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. บริบทชุมชนและทุนชุมชน

บริบทชุมชน พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ต.เกาะเต่า อ.ป่าพะยอม จ.พัทลุง ชุมชนเกาะเต่าเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาเป็นเวลาประมาณ 94 ปี เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ตั้งอยู่เทือกเขาทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นป่าและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ป่าที่ประชาชนใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าและจับปลาเพื่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ ยังมีเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางเดินป่า สำหรับการหาของป่าและเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านใช้ในการสัญจรไปยังสวนยาง

ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน วัฒนธรรมที่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านมองว่า เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ คือ วัฒนธรรมเรื่องการทำอาหาร เนื่องจากมีอาหารพื้นบ้านหลายชนิดที่เป็นอาหารเฉพาะพื้นที่ เช่น แกงน้ำเค็มปลาหวด น้ำพริกใบตำมัง มะพร้าวปิ้ง แกงน้ำเคียวด แกงหอยโล่ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการทำจักสานเป็นงานเด่นเช่นเดียวกัน การจักสานของชุมชนจะใช้พืชเฉพาะ คือ ต้นคล้า นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคนตกปลา ส่วนใหญ่จะชอบไปตกปลาที่บริเวณเขื่อนบางหยิง โดยเหยื่อที่ใช้ในการตกปลา คือ จิ้งหรีด (เลี้ยงเอง) และปลวก ใช้เวลาตกปลาทั้งวัน ปลาส่วนใหญ่ที่ได้คือ ปลาตูก ปลาช่อน ปลาโตน และปลาแก้มช้ำ

2. ต้นแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

จากการจัดเวทีประชาคมเพื่อพิจารณากิจกรรมที่จะพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2560 ชุมชนมีความเห็นว่า ในการส่งเสริมพื้นที่ต้นน้ำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน และจากการประชุมสรุปว่า กิจกรรมเส้นทางเดินป่าเป็นกิจกรรมที่อยากส่งเสริมให้เป็นกิจกรรมของนักท่องเที่ยวมากที่สุด กิจกรรมถัดมาในกลุ่มนี้ คือ ชันโรง สวนผลไม้ ฝายมีชีวิต สวนสมุนไพรและตกปลา ส่วนกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพชุมชนคิดว่า การทำน้ำพริกเป็นอาชีพที่อยากให้เป็นกิจกรรมมากที่สุด รองลงมา คือ การทำจักสาน ส่วนของฝากผลิตภัณฑ์จากลูกหยีและเครื่องจักสาน เป็นผลิตภัณฑ์แรกที่ชาวบ้านต้องการให้เป็นของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว ลำดับถัดมาเป็นผลิตภัณฑ์จากชันโรงและน้ำผึ้งโพรง น้ำพริกและน้ำเค็มปลาหมึกเป็นลำดับสุดท้าย ดังนั้น จึงสรุปกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ออกเป็น 3 แบบ คือ 1) เส้นทางเดินธรรมชาติ กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ การเดินป่าและชมความงามตามธรรมชาติของป่าต้นน้ำ (ภาพที่ 1) 2) การสาธิตให้ความรู้ กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ สาธิตให้ความรู้วิถีเกษตรอินทรีย์ (ภาพที่ 2) วิธีการเลี้ยงผึ้งโพรงและชันโรง (ภาพที่ 3) สาธิตและฝึกทำเครื่องจักสาน (ภาพที่ 3) การทำน้ำพริกและหมี่กรอบ (ภาพที่ 4) และ 3) การท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน กิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ ชมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนคนต้นน้ำ นอกจากนี้ ยังมีผลิตภัณฑ์ชุมชนหลายชนิด เช่น ขนหมี่กรอบและสละลอยแก้ว เป็นต้น (ภาพที่ 5)

ตารางที่ 1 ต้นแบบกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม อ.ป่าพะยอม จ.พัทลุง

ลำดับที่	สถานที่	กิจกรรม	เวลา
1.	สวนสละ	เรียนรู้วิถีเกษตรอินทรีย์และการแปรรูปสละ	3 ชั่วโมง
2.	ศูนย์การเรียนรู้ การเลี้ยงผึ้งโพรงและชันโรง	เรียนรู้วิธีการเลี้ยงผึ้งและการทำผลิตภัณฑ์จากน้ำผึ้ง เช่น การทำสบู่	3 ชั่วโมง
3.	กลุ่มจักสาน	เรียนรู้วิธีการทำเครื่องจักสาน ลงมือปฏิบัติและรับผลิตภัณฑ์จากฝีมือตัวเองกลับบ้านเป็นของที่ระลึก	3 ชั่วโมง
4.	ประปาภูเขา	เรียนรู้วิธีการทำประปาภูเขาและเดินทางขึ้นไปดูแหล่งน้ำที่นำมาทำประปาภูเขาซึ่งมีทัศนียภาพที่สวยงามที่บริเวณต้นน้ำ	2-3 ชั่วโมง
5.	ศูนย์การเรียนรู้ร้อยหวน	เรียนรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร การใช้ชีวิตแบบพื้นบ้าน สามารถพักแรมและทำอาหารรับประทานเองได้	2 วัน 1 คืน
6.	เส้นทางเดินธรรมชาติ	ชมเส้นทางเดินธรรมชาติที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ถ้าเพชรพักค้างแรม 1 คืนและเดินทางกลับอีกเส้นทางหนึ่ง	2 วัน 1 คืน

3. การทดลองกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับนักท่องเที่ยวจำนวน 30 คน และประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยใช้แบบสอบถาม ที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอม ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจกับกิจกรรมท่องเที่ยวในระดับมาก โดยมีรายละเอียดระดับความพึงพอใจในแต่ละด้าน ดังนี้ 1) ด้านการให้บริการของบุคลากรในชุมชนในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.33 ประกอบด้วย การให้บริการที่สุภาพเป็นมิตร การให้บริการด้วยความรวดเร็ว การดูแลเอาใจใส่ ความกระตือรือร้น เต็มใจบริการและการให้คำแนะนำ และการตอบคำถาม 2) ด้านอาหารอยู่ในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.67 3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ในระดับน้อย-น้อยมากที่สุด ร้อยละ 53.33 โดยชุมชนยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ร้านค้าและห้องน้ำ

ภาพที่ 1 การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยว

ภาพที่ 2 การสาธิตและร่วมกิจกรรมผลิตภัณฑ์ของสวนสละ

ภาพที่ 3 การสาธิตและการร่วมทำสบู่จากน้ำผึ้งและอู และ การจักสาน

ภาพที่ 4 การสาธิตและการร่วมกิจกรรมการทำน้ำพริกและการทำหมี่กรอบ

ภาพที่ 5 ผลิตภัณฑ์ชุมชน

การอภิปรายผลและสรุปผลการศึกษา

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะต้องนำจุดเด่นของพื้นที่มาพัฒนาร่วมกับบริบทต่าง ๆ ให้ประสานสอดคล้องกัน องค์ประกอบที่สำคัญ ประกอบด้วย พื้นที่ ผู้ประกอบการ ชุมชน กิจกรรมและการสื่อสาร [8] จากการวิจัยครั้งนี้จะเห็นได้ว่า พื้นที่ต้นน้ำคลองป่าพะยอมมีกิจกรรมหลายอย่างที่มีจุดเด่นและสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ ได้แก่ การเดินศึกษาเส้นทางธรรมชาติ การสาธิตให้ความรู้ และการเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมมีความหลากหลายให้นักท่องเที่ยวเลือกกิจกรรมที่สนใจได้ตามความเหมาะสม [9] กล่าวว่าการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยว กิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือกเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เน้นความแท้จริงของชุมชน การสร้างคุณค่าจากวิถีชีวิต นักท่องเที่ยวได้รับ

ประสบการณ์ร่วมกับเจ้าบ้านผ่านการทำกิจกรรม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง [10] จะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือกเป็นกิจกรรมเด่นของชุมชน และแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นคนต้นน้ำคลองป่าพะยอม นับว่าสอดคล้องตามแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เน้นนำวัฒนธรรมวิถีชีวิตหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นสื่อสร้างประสบการณ์ [11] และจากการทดลองกิจกรรมท่องเที่ยวจะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือกเป็นที่พึงพอใจของนักท่องเที่ยวในระดับดี-ดีมาก

หลักการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนคนต้นน้ำเน้นกิจกรรมที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ เน้นนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพที่ท่องเที่ยวด้วยใจอนุรักษ์ คำนึงถึงธรรมชาติ ป่า เขา สายน้ำ ไม่ทำลายธรรมชาติและมีการลี้ยงซื้อสูง พร้อมทั้งจะจ่ายเพื่อให้ได้สินค้าหรือบริการที่มีคุณภาพ คำนึงถึงราคา แนวคิดการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบนี้สอดคล้องกับรายงานของธัญญา และนฤมล [12] ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรมและสุขภาพในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ของประเทศไทย: เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประสบการณ์ที่ดีของนักท่องเที่ยว คือ ด้านสภาพแวดล้อมและบรรยากาศของสถานที่ ด้านความคุ้มค่าของเงิน ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว เป็นอันดับต้น ๆ สภาพพื้นที่ของชุมชนต้นน้ำมีบรรยากาศที่ดีอยู่แล้ว และชุมชนได้มีการสร้างสินค้าและบริการให้มีความโดดเด่นและคุ้มค่ากับราคาที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวมากที่สุด แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้ เป็นแนวคิดที่เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ คือ เป็นการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวคุณภาพที่มีความตั้งใจที่จะเลือกมาท่องเที่ยว ณ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีจุดหมายปลายทางจริง ๆ ไม่ใช่การไปท่องเที่ยวตามกระแสนิยม เพราะฉะนั้น กิจกรรมท่องเที่ยวจะตอบสนองความพึงพอใจและความต้องการที่แตกต่างไปจากปกติ [8]

จากผลการศึกษาศาสนาสืบผลการศึกษาค้นคว้าต่อวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในการศึกษากิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ ดังนี้ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนคนต้นน้ำคลองป่าพะยอม เป็นกิจกรรมที่เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมมาสร้างเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการต่อยอดฐานทรัพยากรที่มีอยู่ สร้างคุณค่าหรือเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาและวิถีการดำเนินชีวิตมาเป็นสินค้าหรือบริการเพื่อการท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเดินป่า การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ การทำเครื่องจักสาน เป็นต้น ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพยากรที่มีค่าในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว [13] ในการคัดเลือกกิจกรรมจักสานจะมีการคัดเลือกจากลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งในการคัดเลือก กิจกรรมจักสานของชุมชนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นเช่นเดียวกัน [9]

การเกิดการรับรู้ของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการ ผู้ประกอบการมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งและมีพันธมิตร เครือข่ายที่กว้างขวาง โดยเฉพาะเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งในจังหวัดพัทลุง และพื้นที่ใกล้เคียงทำให้มีช่องทางในการสื่อสารหลายช่องทาง นอกจากนี้ ชุมชนมีการนำเสนอกิจกรรมท่องเที่ยวที่เป็นมุมใหม่ ๆ แต่สอดคล้องกับทรัพยากรที่พื้นที่ต้นน้ำคลองป่าพะยอมมีได้เป็นอย่างดี เช่น กิจกรรมการเดินป่าที่สอดแทรกความรู้จิตใจการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าด้วยกัน ทำให้มีความน่าสนใจโดยเฉพาะการเดินทางท่องเที่ยวแบบครอบครัว นอกจากนี้ การสื่อสารกับนักท่องเที่ยวจะใช้สื่อ Social media เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่ต้องการ ซึ่งเป็นการเลือกสื่อที่เหมาะสมสอดคล้องกับช่วงเวลาในการสื่อสาร จะทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม [14]

การสร้างมายั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวนี้มีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ปิรันธ และธีระวัฒน์ [8] กล่าวว่า จำเป็นจะต้องเกิดความร่วมมือจากทุกฝ่าย ในส่วนของผู้ประกอบการต้องตระหนักถึงการเป็นผู้ประกอบการที่มีคุณภาพ เสนอสินค้าและบริการในราคาที่เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยว สร้างเอกลักษณ์จุดขายของธุรกิจของตนเองให้ชัดเจน ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ตระหนักถึงการบำรุงรักษาและเพิ่มเติมให้กับธรรมชาติ รวมถึงการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่ดีกับชุมชน แต่สิ่งสำคัญที่จะสร้างมายั่งยืนได้นั้น สิ่งสำคัญอีกประการคือ ชุมชน ต้องสร้างให้ชุมชนมีความภูมิใจในวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของตนเอง และสนับสนุนให้วัฒนธรรมนั้นโดดเด่น เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน นอกจากนี้ ชุมชนยังต้องมีส่วนร่วมกับการท่องเที่ยว ต้องสร้างความเข้าใจ ความรู้ และความสำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ตลอดเวลาของการทำวิจัยในพื้นที่ต้นน้ำสัมผัสได้ถึงความมีอัธยาศัยไมตรีที่ดีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ดีในการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ยั้งขาดการสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวที่มีชุมชนมีบทบาทรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยตนเองนั้น จุดสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จหรือไม่นั้นก็ย่อมต้องขึ้นอยู่กับตัวชุมชนเป็นสำคัญ เพราะเขาเป็นเจ้าของสินค้า เจ้าของสมบัติ รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนก็จะยิ่งทำให้ประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น [15] นอกจากนี้ ปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในจังหวัดเชียงราย คือ

กระบวนการเรียนรู้ ระบบความสัมพันธ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวเชื่อมโยงการทำงานของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เกิดการยอมรับ มีความรัก และความสามัคคีภายในชุมชน ทำให้ชุมชนพัฒนาที่ยั่งยืนได้จากปัจจัยดังกล่าว [16]

ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จากการท้าวิจัยจะเห็นได้ว่า ชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างแท้จริง ดังนั้น ถ้าชุมชนต้นน้ำคลองป่าพะยอมจะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไปควรตระหนักถึงปัญหานี้ และหาวิธีในการทำความเข้าใจกับชุมชนให้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ [9] เพราะชุมชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา ดังนั้น ควรสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สำหรับชุมชน พร้อมกับการสร้างการจัดการที่ดีอย่างเป็นเอกลักษณ์ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น การนำภูมิปัญญามาสร้างมูลค่าเพิ่มให้เกิดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ควรจัดการบริหารเวลาให้ราษฎรชาวบ้านมีเวลาในการรับนักท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา และชุมชนจะต้องสามารถบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีมาตรฐานได้ด้วยตัวของชุมชนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ จะทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งสำคัญคือ ชุมชนจะต้องใช้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการรักษาสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายนอกและชุมชนจะต้องสามารถได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอันก่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชน [10]

ข้อเสนอแนะ

ชุมชนจะต้องมีการพัฒนาเพื่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยอาจจะเป็นการไปดูงาน การอบรมเชิงปฏิบัติการ และส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชนและชุมชนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชน และควรมีการส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์และการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้มากขึ้น ทั้งการพัฒนากระบวนการข้อมูลและการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์

เอกสารอ้างอิง

- [1] กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- [2] นนทวรรณ ส่งเสริม. (2561). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. คณะมนุษยศาสตร์และการจัดการการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- [3] สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ พิเชฐ สายพันธ์ อรุมา เทพละกุล และธีระ สันเดชารักษ์. (2556). ต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อองค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- [4] ภัยมณี แก้วสง่า และนิศาชล จ้านง. (2557). “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย”, *Suranaree Journal Social Science*. 6(1), 91-109.
- [5] Richards, G. (2010). “Creative Tourism and Local Development”. In Wurzburg, R. (Ed.). *Creative Tourism a Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO. International Conference on Creative Tourism in Santa Fe*. 78-90. New Mexico. USA
- [6] ล้ายอง ปลั่งกลาง วันทนา เนาว์วัน และชุมพล พิษพันธุ์ไพศาล. (2558). การศึกษาเพื่อ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สัมผัสภูมิปัญญา ท้องถิ่น กรณีศึกษา : ผลิตภัณฑ์อาหารวัฒนธรรม มุสลิม ชุมชนเมือง เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. อยุธยา: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- [7] ยุติ นิรัตน์ตระกูล. (2538). “ECO-TOURISM: การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”, *จุลสารการท่องเที่ยว*. 14(3), 50-58.
- [8] ปิรันธ ชินโชติ และธีระวัฒน์ จันทัก. (2559). “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง”, *Veridan E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 9(1), 250-268.

- [9] พิศาล แก้วอยู่ และประกอบศิริ รักดีพินิจ. (2557). “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการปรับใช้
หัตถกรรมจักสานผักตบชวาในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, ในการประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน
ครั้งที่ 4 ประจำปี 2557. 321-329. โรงแรมเซ็นทารา แอนด์ คอนเวนชัน เซ็นเตอร์ อ.เมือง จ.ขอนแก่น.
- [10] ศลิษา อีรานนท์ และประกาศิต โสภณจรัสกุล. (2559). “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ทางเลือก-ทางรอดของการ
ท่องเที่ยวไทย”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี. 8(2), 206-215.
- [11] อีระ สีนเดชารักษ์ และนาฬิกาอติภักดิ์ แสงสนิท. (มปป). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: การรับรู้ของนักท่องเที่ยว
ความพร้อมของเจ้าของกิจกรรมและความเป็นไปได้ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในประเทศไทย. บทความ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 1-22.
- [12] ธันยา พรหมบุรมย์ และนฤมล กิมภากรณ์. (2558). “ปัจจัยที่มีผลต่อประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
วัฒนธรรม และสุขภาพในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ของประเทศไทย: เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน”,
วารสารบริการและการท่องเที่ยวไทย. 10(1), 71-87.
- [13] ราตรี สิทธิพงศ์ และชาลี ตระกูล. (2560). “การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน
ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว”, สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ (สทมส.). 23(3), 71-82.
- [14] มนัสสินี บุญมีศรีสง่า. (2558). “การให้ความหมายรูปแบบและกลยุทธ์ทางการตลาดการท่องเที่ยวแบบดาร์กทัวร์ริซึม
พื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี”, Veridian E-Journal, Silpakorn University. 8(2), 571-592.
- [15] สุเมธ ตันติเวชกุล. (2549). การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน.
- [16] สมบูรณ์ ธรรมลังการ. (2556). รูปแบบการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัด
เชียงราย. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 15(2), 58-66.